

"Şeftali Bahçeleri" ve "Cevizli Bahçe" Hikâyelerinde Bir Toplumsal Eleştiri Alanı Olarak Kasaba

DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜBERRA BAĞCI*

Öz

Refik Halit Karay'ın "Şeftali Bahçeleri" ve Kemal Bilbaşar'ın "Cevizli Bahçe" hikâyeleri, farklı tarihsel ve edebî bağlamlarda yozlaşmayı ele alan iki önemli eserdir. Her iki hikâye, kasaba yaşamını ve bahçeleri merkeze alarak bireysel ve toplumsal çatışmaları derinlemesine inceler. Karay'ın hikâyesinde memurların eğlencesine hizmet eden bahçeler, Bilbaşar'ın eserinde sınıfsal eşitsizlik ve bireysel çıkar çatışmalarının sahnesine dönüşür. Biri Cumhuriyet öncesinde, diğeri sonrasında yazılmış olsa da, her ikisi de bürokrasideki yozlaşmanın devam ettiğini ve yüzeysel reformların toplumsal yapıyı dönüştürmekte yetersiz kaldığını vurgular. Bu bağlamda her iki hikâye de kasaba düzenindeki sosyal ve siyasi yapının çelişkilerine dikkat çeker. Hikâyeler arasındaki zamansal farklara rağmen, bürokrasideki yozlaşmanın devam ettiği ve yüzeysel reformların toplumsal yapıyı değiştirmede yetersiz kaldığı eleştirisi öne çıkar. Bu çalışmanın amacı, her iki eseri mekân, doğa ve insan ilişkisi üzerinden inceleyerek toplumsal yapıya dair eleştirilere ışık tutmaya çalışmaktır. Sembolik göndermeleri olan bahçeler üzerinden yalnızca bireysel çatışmalar değil, aynı zamanda geniş çaplı toplumsal ve siyasal meseleler de tartışmaya açılmaktadır. Bahçelerin, birey ve toplum arasındaki ilişkileri şekillendiren bir metafor olarak kullanımı, her iki hikâyede de edebiyatın toplumsal eleştiri aracı olarak gücünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Refik Halit Karay, Kemal Bilbaşar, "Şeftali Bahçeleri", "Cevizli Bahçe", hikâye.

The Town as a Space of Social Criticism in the Stories of "Şeftali Bahçeleri" and "Cevizli Bahçe"

Abstract

Refik Halit Karay's "Şeftali Bahçeleri" and Kemal Bilbaşar's "Cevizli Bahçe" are two significant stories that explore the theme of corruption within different historical and literary contexts. Both stories delve into individual and social conflicts by focusing on small-town life and gardens as central elements. In Karay's story, gardens function as spaces serving the leisure of government officials, whereas in Bilbaşar's narrative, they highlight class inequality and personal conflicts from a broader perspective. In this regard, both stories draw attention to the contradictions within the social and political structures of small-town life. Although one was written before the establishment of the Republic and the other after, both highlight the persistence of bureaucratic corruption and the inadequacy of superficial reforms in transforming the social structure. In this regard, both stories draw attention to the contradictions within the social and political order of the

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muberra.bagci@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2284-2220.

small town. Despite the temporal gap between the two narratives, they share a critical stance on the endurance of corruption in bureaucracy and the failure of superficial reforms to bring about meaningful societal change. This study aims to shed light on these critiques by examining both works through the lens of space, nature, and human relationships. Through the gardens, which carry symbolic significance, not only individual conflicts but also broader social and political issues are brought into discussion. The use of gardens as a metaphor for shaping the relationship between individuals and society underscores the power of literature as a tool for social criticism in both stories.

Keywords: Refik Halit Karay, Kemal Bilbaşar, “Şeftali Bahçeleri”, “Cevizli Bahçe”, short story.

GİRİŞ

Anadolu kasabaları, Türk edebiyatında hem toplumsal yapıların hem de bireysel dönüşümlerin yansıdığı önemli bir mekân olarak sıkça karşımıza çıkar. Refik Halit Karay’ın “Şeftali Bahçeleri” (1919) ile Kemal Bilbaşar’ın “Cevizli Bahçe” (1941) hikâyeleri, bu mekânın iki farklı dönemde, iki farklı yazarın kaleminden nasıl işlendiğini görmek açısından dikkat çekicidir. Her iki hikâyede de kasabanın toplumsal yapısı merkeze alınır ve yozlaşmanın farklı boyutlarına ışık tutulur. Karay’ın hikâyesinde, idealist bir memur olan Âgâh Bey’in Anadolu’ya gelişindeki heves ve hayalleri ile kasabanın yozlaşmış sosyal yapısı arasındaki çatışma ön plandayken; Bilbaşar’ın hikâyesinde, Müezzinoğlu isimli tüccarın çıkar ilişkileriyle şekillendirdiği bir sistemin toplumsal çöküşe olan etkisi işlenir. Bu bağlamda, “Şeftali Bahçeleri” bireyin yozlaşma hikâyesini realist bir bakış açısıyla anlatırken “Cevizli Bahçe”de sistemin yarattığı problemleri sorgulayan toplumcu gerçekçi bir bakış hâkimdir. Her iki metin de bahçeler aracılığıyla kasaba insanının gündelik yaşamındaki eğlence, çıkar ilişkileri ve yozlaşma gibi unsurları işleyerek bireysel hikâyelerden toplumsal eleştirilere uzanır.

Çalışmanın amacı, mekân kullanımı, karakterlerin dönüşümü ve toplumsal yapının ele alınışı gibi unsurları karşılaştırarak iki metin arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Her iki hikâye de Anadolu kasabalarını mekân olarak kullanırken toplumsal yapının bireyler üzerindeki etkisini ve yozlaşmayı ele almaktadır. Yazarların konuyu işleyişi hem edebî hem de toplumsal bağlamda değerlendirilecektir. Bu çalışmanın çıkış noktasını, Doğan Hızlan’ın (Hızlan, 2001) her iki eserde de bürokrasinin işleyişinde bir değişim olmadığını vurgulayarak iki hikâye arasındaki benzerliğe dikkat çekmesi oluşturmuştur. Ayrıca Mehmet Kaplan’ın (1997, s. 91) “Şeftali Bahçeleri” tahlilinde çevre unsuruna dikkati çekmesi mekâna odaklanmamıza sebep olmuştur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, öncelikle her iki hikâyenin ana temaları, karakterleri ve mekân kullanımları ele alınmıştır. Ardından toplumsal ve bireysel yozlaşma olgusu, yazarların üslubu ve dönemin etkileri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu süreçte, realist ve toplumcu gerçekçi yaklaşımlarla dönemsellik farklılıkların metinlere yansımaları incelenmiş, hikâyelerin edebî değerleri ile toplumsal işlevleri arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

Refik Halit Karay, Türk edebiyatında özellikle realizmin etkisini taşıyan eserleriyle tanınan önemli bir yazar olarak öne çıkar. “Şeftali Bahçeleri” hikâyesi, önce 1918’de *Yeni Mecmua*’da (Karay, 1918, s. 457-460), sonra 1919’da *Memleket Hikâyeleri* (Karay, 2009) adlı kitapta yayımlanır. Hikâye, Anadolu’daki bir kasabada görev yapan idealist bir memurun, çevresindeki yozlaşma ve kayıtsızlıklarla karşılaştıktan sonra hayallerinden nasıl vazgeçtiğini ve çarkın bir parçası hâline dönüştüğünü anlatır. Hikâyede Âgâh Bey karakteri üzerinden teorik bilgilerle donanmış ancak bunları hayatın içinde uygulamakta yetersiz kalan bir bireyin taşrada mevcut düzene uyum sağlayamayarak nasıl değiştiği anlatılır. Kendini idealist olarak gören ancak ideallerinin gerçek hayatta karşılık bulmadığını fark eden Âgâh Bey, zamanla düşüncelerinden taviz vermek zorunda kalır. Yazar, onun şahsında yalnızca kuramsal bilgiyle hareket eden, hayat tecrübesi eksik genç İttihatçıları eleştirir. Gözlem ve tasvir zenginliğiyle metin, taşra memurlarının eğlenceye ve zevke düşkün hayatlarını eleştirirken, Anadolu doğasının güzelliğini de yansıtır.



Refik Halit Karay

Kemal Bilbaşar ise toplumcu gerçekçi edebiyatın güçlü kalemlerinden biri olarak eserlerinde toplumsal yapıyı eleştiren bir bakış açısı sunar. “Cevizli Bahçe” hikâyesi, bir kasabada yaşayan tüccar Müezzinoğlu’nun yerel yöneticilerle kurduğu çıkar ilişkilerini işler. Bilbaşar, “Cevizli Bahçe” hikâyesini önce 1940’ta *Aramak* dergisinde yayımlamış (Bilbaşar, 1940), daha sonra aynı adla yayımladığı hikâye kitabına da almıştır. *Cevizli Bahçe*’nin ilk baskısı 1941’de (Bilbaşar, 1941), ilaveli ikinci baskısı 1975’te (Bilbaşar, 1975) yapılmıştır (Bağcı, 2023, s. 105). Hikâyenin *Aramak* dergisindeki ve *Cevizli Bahçe*’nin ilk baskısındaki hâli ile ikinci baskı arasında daha sonra üzerinde durulacağı gibi bazı farklılıklar söz konusudur. Yazar, “Cevizli Bahçe” ve “Kadırga” hikâyelerinin kişilerini ve vakasını geliştirerek *Yeşil Gölge* (1970) romanını yazmıştır (Bağcı, 2024, s. 38). Bu durum, Bilbaşar’ın aynı temayı farklı edebi türlerde ve zaman içinde nasıl yeniden ele aldığını göstermesi açısından önemlidir.

1. TOPLUMSAL SORUNLARIN SAHNESİ: KASABA

Kasaba ve bahçeler “Şeftali Bahçeleri” ve “Cevizli Bahçe” hikâyelerinin ortak mekânlarıdır. Her iki hikâye de Anadolu kasabalarını yalnızca bir mekân değil, aynı zamanda toplumsal dinamikler ve bireysel dönüşümlerin küçük bir örneği olarak ele alır. Bu eserlerde kasaba hem bireylerin iç çatışmalarını hem de toplumsal sorunlarını yansıtan bir sahne işlevi görür. Her iki yazarın da hikâyelerinde mekân olarak kasabayı seçmesi, toplumsal yapıyı ve bireylerin davranışlarını daha belirgin bir şekilde gözlemlemeye imkân tanır. Kasabalarda yaşayan halk, şehirlerin karmaşasından uzak, daha küçük ve kapalı topluluklar olduğu için buralarda yaşayan bireylerin toplumsal rolleri ve ilişkileri daha net bir şekilde ortaya çıkar. Kasaba, aynı zamanda toplumsal sorunların bir yansıma alanıdır. Her iki hikâyede de kasaba, bireylerin yaşadığı toplumsal

ve kişisel sıkışmışlığın mekânsal bir karşılığıdır. Karakterlerin iç dünyalarının ve toplumsal dinamiklerin yazarlar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmesine imkân verir.

“Şeftali Bahçeleri”nde Âgâh Bey, Anadolu’nun küçük bir kasabasında görevlidir. Yazar, ondan “Âgâh Bey dünya ahvalinden habersiz, nazariyatla büyümüş, dik başlı, kuru zevkli bir adamdı” (Karay, 2009, s.40) şeklinde bahsederken, isminin anlamı olan “bilen, bilgili” ile “dünya ahvalinden habersiz” oluşu arasında bir zıtlık kurar. Aynı zamanda bu ifadeyle, İttihatçılara muhalif olan Refik Halit’in, onlara yönelik bir eleştirisi de sezilmektedir. Kasabaya ilk geldiğinde onun büyük hedefleri ve hizmet etme arzusu vardır. Âgâh Bey, ülkedeki durgunluğu ve kayıtsızlığı ortadan kaldırmayı hayal eder. O, idealist bir memur olarak başladığı kasaba yaşamında değişim geçirir. Kasabanın durağan atmosferi, memurlar arasındaki yozlaşmış ilişkiler ve şeftali bahçelerindeki keyif dolu eğlenceler, onun bu idealizmini törpüler. Çalışma azmi; yerini kayıtsızlığa, ardından yozlaşmaya bırakır. Onun bu dönüşümü, realist bir bakış açısıyla bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevreye nasıl uyum sağladığını veya boyun eğdiğini ortaya koyar. Karay; kasabanın sıkışmışlığını, tekdüzeliğini ve ahlaki değerlerdeki çöküşü ele alarak bireyin bu çevrede nasıl değişebileceğini anlatır. Kasaba, bireyleri içine çeken ve yozlaştıran bir sosyal ortamdır.

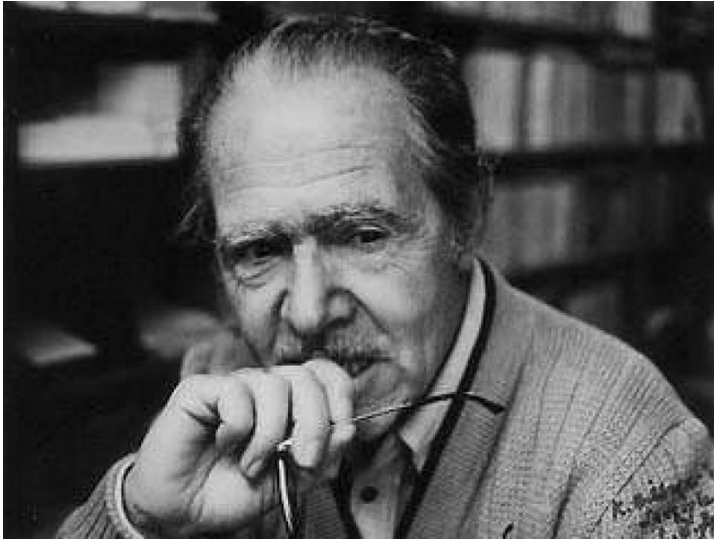
Kasaba ortamı memurun yozlaşmasını ve toplumsal değerlerin çöküşünü simgeler. Kasabadaki dar çevre, memurun davranışlarının daha fark edilir olmasını sağlar. Memurun kasabadaki konumu, onun güç ve otorite sahibi olduğunu gösterir ancak bu güç, zamanla ahlaki çöküntüye yol açar. Memurun bireysel yozlaşması, devletin taşradaki temsilcilerinin işlevsizliğine dair genel bir eleştiriyi yansıtır. Bu durum, merkezî otoritenin taşrada etkin bir şekilde varlık gösteremediğini ve burada toplumsal değerlerin zayıfladığını vurgular. Şeftali bahçeleri bu çarpık düzenin mekânsal bir temsili olarak karşımıza çıkar. Bahçedeki eğlenceler, yozlaşmanın somut bir göstergesi hâline gelir.

“Cevizli Bahçe”de Müezzinoğlu, hikâyenin merkezindeki kişidir ve kasabadaki güç ilişkilerinin, yozlaşmanın ve sınıfsal ayrımın bir temsilcisi olarak öne çıkar. Bu adlandırmada babasının bir din adamı olmasına yapılan gönderme ilgi çekicidir. Hikâyede müezzin olan babanın, mesleğini kötüye kullanarak haksız yere zengin olduğu ima edilirken oğlu da bireysel çıkarlarını toplumsal menfaatlerin önüne geçirir. Bu noktada, yazarın kasabadaki güç ilişkilerini ele alırken neden özellikle bir din adamının oğlunu yozlaşmanın temsili olarak seçtiği sorgulanabilir. Bilbaşar’ın toplumcu gerçekçi anlayış doğrultusunda, dönemin toplumsal yapısını eleştirmek amacıyla bilinçli bir tercih yaptığı düşünülebilir. Cumhuriyet sonrası toplumsal meseleleri ele alan pek çok eserde olduğu gibi bu hikâyede de din adamı figürü, modernleşme çabalarının önünde bir engel olarak sunulmuş ve geçmişin temsilcisi olarak olumsuz bir çerçevede çizilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde ulus inşası sürecinde öğretmen gibi modernleşmenin sembolü olan figürlerin yanında, din adamları geri kalmışlığın bir göstergesi olarak resmedilmiş ve halkın sorgulamadan bağlı olduğu din anlayışı eleştirilmiştir. Bu durum, Tanzimat’tan itibaren Osmanlı’nın çöküş nedenlerinden biri olarak gösterilen kaderci ve pasif bir din anlayışının, Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde de en temel meselelerden biri olarak ele alınmasına paralel bir yaklaşımdır (Kara, 2016, s. 39-40). Nitekim bu tür edebi eserlerde yer alan olumsuz din adamı

tasvirlerinin sinema gibi diğer sanat dallarındaki temsilleri de şekillendirmiş olabileceği düşünülebilir. Bilbaşar'ın bu bağlamda yarattığı Müezzinoğlu karakteri de yalnızca bireysel bir yozlaşmanın değil, geçmişle hesaplaşma sürecinin bir parçası olarak görülebilir.

Kasaba adlarının hem “Şeftali Bahçeleri” hem de “Cevizli Bahçe” hikâyelerinde verilmemesi, anlatının yerel bir mekâna sıkışıp kalmasını önleyerek onu daha geniş bir bağlama taşır. Bu tercih, yazarların ele aldıkları toplumsal yapıyı ve eleştirilerini belirli bir kasabayla sınırlamak yerine, daha geniş bir coğrafyaya, hatta genel olarak taşra hayatına yayma amacına hizmet eder. Kasabanın isimsiz bırakılması, anlatılan olayların herhangi bir Anadolu kasabasında yaşanabileceği hissini yaratır. Böylece, küçük yerleşim yerlerine özgü toplumsal hiyerarşiler, güç ilişkileri, yozlaşma ve bireyin sıkışmışlığı belirli bir mekâna özgü olmaktan çıkarak taşra yaşamının genel özelliklerine dair bir gözlem sunar.

Her iki hikâyede de kasabadaki kişisel öyküler, toplumsal yapının sorunlarına ışık tutarak bireylerin toplumsal rollerini ve kişisel dönüşümlerini anlamaya yönelik güçlü bir arka plan oluşturur. Refik Halit Karay; memurun yozlaşması üzerinden toplumsal değerleri sorgularken, Kemal Bilbaşar; tüccar üzerinden ekonomik gücün birey ve toplum üzerindeki etkilerini ele alır. Anlatılarda yer alan hem memurun hem de tüccarın hikâyeleri, toplumsal yozlaşma ve bireysel çıkarıcılığın yaygınlaşması gibi genel sorunlara dikkat çeker. Memur; devlet otoritesini, tüccar ise ekonomik gücü temsil eder. Kasaba, bireyin kendini gerçekleştirme konusunda sınırlandığı bir mekân olarak karşımıza çıkar. Taşranın dar ve kapalı yapısı, bireylerin toplumsal rolleri ve kişisel



Kemal Bilbaşar

arzuları arasında sıkışmasına neden olur. Her iki yazar da bireylerin kasabadaki hikâyelerini toplumsal eleştirinin bir aracı olarak kullanır. Kasabalar küçük olmalarına rağmen toplumsal çöküş, eşitsizlik gibi daha büyük sorunların yansıdığı güçlü birer sahnedir. Refik Halit Karay da Kemal Bilbaşar da bireylerin kasabadaki yaşamlarını toplumsal eleştirilerle ilişkilendirir. Kasabadaki bireylerin yaşamları ve çatışmaları, daha geniş toplumsal sorunların bir yansımasıdır.

2. KASABADA HALK-DEVLET İLİŞKİSİ

Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle taşrada, devlet memurlarının görev bilincini yitirerek halkı sömüren bireylere dönüşmesi, halkın devlete olan güvenini zedelemiştir. İstanbul kalemlerindeki bozulmalar, bazı Tanzimat yazarlarının eserlerinde ele alınmıştır. Cumhuriyet sonrasında da devlet-halk ilişkisinde önemli bir yere sahip olan memurlar, edebî eserlerde işlenmeye devam etmiştir. Halkın devlete güveninde memurların rolü büyüktür ve onların hizmet anlayışı bu güvenin belirleyicilerindendir. Öte yandan, memurlar da görevleri dışında halktan biri

olup benzer sıkıntılar yaşamaktadır. İnci Enginün, memurların edebiyatımızdaki yerini değerlendirirken bu konunun Türk edebiyatındaki en ilginç temalardan biri olduğunu ifade eder. Enginün'e göre memuru bireysel bir perspektifle ele alan eserlerle konuyu toplumsal açıdan inceleyen eserler arasında belirgin bir fark vardır. Ayrıca bu konuyu ele alan yazarların bir kısmının da devlet memuru olması nedeniyle, kendi hizmet verdikleri bölgelerdeki gözlemlerinden faydalandıklarını belirtir. Bu yazarlar, eserlerine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Enginün, memur yazarların eserlerinin ayrı bir kategori olarak ele alınması gerektiğini vurgular ve bu eserleri bir çeşit rapor niteliğinde değerlendirmenin önemine dikkat çeker. Ona göre, bu yaklaşım ülke gerçeklerinin memur yazarların bakış açısından nasıl yansıtıldığını anlamak açısından önemlidir (Enginün, 2008, s. 345-346).

Refik Halit Karay, taşradaki memurların durumunu *Memleket Hikâyeleri* adlı eserinde çarpıcı bir şekilde işler. Anadolu'yu anlattığı hikâyelerde, memurların tembelliği, dedikodu alışkanlıkları ve eğlenceye düşkünlükleri gibi konulara yer verir. Bu hikâyelerinde, memurların durumuna dair gözlemlerini aktararak taşranın sosyal yapısını ele alır. “Şeftali Bahçeleri”nden önce yazdığı “Komşu Namusu” (1910), “Şaka” (1915) hikâyelerinde de memurlar üzerinde durmuştur (Aktaş, 2004, s. 73).

Memurlar, devletin kasabadaki temsilcileri olarak halkın sorunlarını çözmek, düzeni sağlamak ve toplumsal gelişime katkıda bulunmakla yükümlüdür. Ancak “Şeftali Bahçeleri” hikâyesinde, devlet ve memur arasında ciddi bir kopukluk olduğu görülür. Merkezden kasabaya gönderilen memurlar görevlerini yerine getirmek için gerekli destekten yoksundur. Âgâh Bey'in idealizmi ve hizmet etme arzusu, devletin merkezî otoritesiyle olan iletişim eksikliği ve bürokratik tıkanıklıklar yüzünden hızla hayal kırıklığına dönüşür. Önerdiği projelerin dikkate alınmaması ve ödenek yetersizliği gibi engellerle karşılaşınca, başlangıçtaki çalışma isteği hızla kaybolur. Âgâh Bey'in, Mülkiye'den çıktıktan sonra Avrupa'ya kaçıp ancak nüfuzlulardan birinin “tavassutuyla” İstanbul'a dönmesi de dikkat çekicidir. Bu durum, onun idealist bir memur olmadığını, sistemin içinde gerçeklerle yüzleşemediğini gösterir. Karay; taşradaki memurların tembelliği ve devlet yönetiminin hantallığını vurgularken halktan uzak, yalnızca teorik bilgiyle donanmış memurların nasıl başarısız olduklarını da işler.

Devletin, memurları yalnızca atayıp sonrasında onlarla bir bağ kurmaması, memurların kasabanın akışına terk edilmesine sebep olur. Bu kopukluk, iş yapma gayretini yok ederek onları pasif bir duruma sürükler. Âgâh Bey, başlangıçta şehir imarı ve tarım reformu gibi önerilerde bulunurken karşılaştığı ilgisizlik ve uyuşukluk karşısında vazgeçer. Memurların, ödenek azlığı, arkadaşlarının tembelliği gibi nedenlerle hiçbir girişim gerçekleştirememesi, bireysel gayretlerin bürokrasi karşısında nasıl boğulduğunu açıkça ortaya koyar.

Hikâyede halk, memurların zevkine hizmet eden bir pozisyonda konumlandırılmıştır. Kasaba ahalisi, memurların keyif ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmakta, böylece halkın gerçek ihtiyaçları ve sorunları göz ardı edilmektedir. Bu ilişki, bireysel bir ahlaki çöküşten çok, toplumsal bir yapının işleyişine dönüşmüş gibi görünür. Kasabadaki bu tersine düzen, yozlaşmanın bireylerle sınırlı olmadığını, aksine sistemin temelinden çürüdüğünü gösterir. Karay, realist bir yaklaşımla

memurlar ve halk arasındaki bu çıkar odaklı ve eşitsiz ilişkiyi eleştirerek kasaba hayatının sosyal yapısını gözler önüne serer.

Sonuç olarak memurun göreve başladığı ilk günlerdeki idealleri, kasabanın geniş ve eğlenceye dayalı hayatı içinde eriyip gider. “Toyluk, ne yaparsın?” (Karay, 2009, s. 49) ifadesiyle başta duyduğu heyecanı bir gençlik saflığı olarak nitelendirir ve bu hevesin gerçek dünyada bir karşılığının olmadığını kabul eder. Memurların kişisel yozlaşmaları ya da rehavete kapılmaları yalnızca bireysel değil, sistemsel bir sorunun sonucudur. Bu tablo, memur ile halk arasındaki ilişkiyi olduğu kadar, devletin halkına hizmet etme işlevini yerine getirme konusundaki başarısızlığını da yansıtır.

Kemal Bilbaşar’ın “Cevizli Bahçe” hikâyesi, devlet ve halk ilişkilerini, yerel güç sahiplerinin nüfuzunu ve bürokrasinin aksaklıklarını çarpıcı bir şekilde ele alır. Doğan Hızlan, bu hikâyeyi siyasetin kasabadaki izdüşümünü çok başarılı şekilde yansıtan bir eser olarak niteler (Hızlan, 2001). Hikâyede devletle halk arasındaki bağları kurması beklenen memurların, yerel güç sahiplerinin etkisi altında ezildiğini vurgulayan bir tablo çizilir. Müezzinoğlu’nun demir yolu güzergâhını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmesi, devletin işleyişindeki aksaklıkları ve bu aksaklıkların nasıl kişisel kazançlara dönüştüğünü kanıtlar. Rüşvete ve siyasi bağlantılara dayanan çabaları, kasabadaki güç dengesizliklerini çarpıcı bir biçimde vurgular. Kaymakamın tavsiyesi ve fen memurunun çabalarıyla demir yolu, Müezzinoğlu’nun cevizli bahçesi yerine başka bir yerden geçirilir. Üstelik fen memurunun, yeni güzergâh üzerindeki istimlak edilecek tarlalardan para kazanma fikrini ortaya atması, çıkar ilişkilerinin ne kadar derin olduğunu sergiler.

Müezzinoğlu’nun, demir yolunun güzergâhını değiştirmek için bahçede düzenlediği ziyafetler ve rüşvet mekanizmaları, yerel yöneticilerin yozlaşmış yapısına dair eleştiriler içerir. Kaymakam ve memurların bahçedeki bir ziyafet sırasında kadehlerini kaldırırken “Emret ağam! Uğruna can kurban” (Bilbaşar, 1975, s. 325) demeleri, bu yaranma çabalarının ve çıkar ilişkilerinin geldiği noktayı çarpıcı bir şekilde görünür kılar. Aynı zamanda, kasabadaki ırmakta ulaşımı sağlayan motorcuların demir yolu projesine karşı çıkışları ve bu konuda Müezzinoğlu’ndan destek istemeleri, çıkar odaklı düşüncenin sadece bireye ya da belli bir gruba ait olmadığını gösterir. Motorcuların yazdıkları dilekçede yer alan “Gasabalı hükümetten yol mu istemişti? Şu ırmak ne güne duruyordu?” (Bilbaşar, 1975, s. 326) ifadeleri, halkın devlet projelerine dair şüpheci ve çıkar odaklı tutumunu yansıtır.

Devletin halkla ilişkisindeki zaafı hem “Şeftali Bahçeleri” hem de “Cevizli Bahçe” hikâyelerinde eleştirel bir şekilde ele alınır. Refik Halit Karay ve Kemal Bilbaşar, biri realist diğeri toplumcu gerçekçi bir yazar olarak farklı dönemlerde, değişmeyen temel bir soruna işaret eder. Bu problem, halkın refahını artırmakla görevli olan devletin ya yerel bürokrasi ve memuriyetin hantallığıyla ya da nüfuz sahibi kişilerin çıkar oyunları ile işlevsiz hâle gelmesi hususudur. Doğan Hızlan (1983, s. 50), iki eser arasındaki zaman farkına rağmen bürokrasinin işleyişinde değişiklik olmamasını yüzeysel reformlara bağlar. Bu durum, halkın devlete olan güvenini zedelerken, bireyi ya çaresizlikle sisteme boyun eğmeye ya da kadercı bir yaklaşım sergilemeye zorlar. Her iki hikâye de realist ve toplumcu gerçekçi bir perspektiften bireylerin değil, sistemin eleştirisini yapar.

“Şeftali Bahçeleri”nde halk, memurların bireysel zevklerine hizmet eden bir konumdayken; “Cevizli Bahçe”de halk, tüccarın ve memurların çıkar çatışmalarının dışında bırakılmış ama bu düzenin etkilerine maruz kalmış bir gruptur. Karay ve Bilbaşar; kasaba yaşamını, yozlaşmayı ve güç ilişkilerini özgün bakış açılarıyla işlerken toplumun temel sorunlarını farklı yönlerden ele almaları bakımından birbirine benzer bir durum sergilerler.

3. KASABADA TÜCCAR-HALK İLİŞKİSİ

Kasaba yaşamında ekonomik güç ve toplumsal statü, bireyler arası ilişkileri ve yerel dinamikleri şekillendiren önemli unsurlardır. “Şeftali Bahçeleri”nde kasaba hayatı, bir memurun halk ve devletle olan ilişkisi üzerinden anlatılırken, “Cevizli Bahçe”de toplumsal düzen ve güç ilişkileri farklı bir perspektiften incelenir. Bu hikâyede, tüccarın kasabadaki konumu merkeze alınır. Ticari faaliyetleri ve kişisel bağlantılarıyla kasaba yaşamında belirleyici bir konumda olan tüccar, sahip olduğu cevizli bahçeyle hem ekonomik gücünü hem de toplumsal statüsünü sergiler. Ancak bu konum, onun toplumsal ilişkilerinde ve kişisel hayatında çeşitli çatışmalara yol açar. Bu bağlamda, cevizli bahçe yalnızca tüccarın iç dünyasını ve toplumsal yerini yansıtan bir mekân olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal eşitsizliğin de güçlü bir simgesine dönüşür.

“Cevizli Bahçe” hikâyesinde tüccar Müezzinoğlu, kasabanın sosyal yapısını yönlendiren ve memurlar üzerinde etkili olan belirgin bir kişi olarak öne çıkar. Otoritesini ve zenginliğini, memurların zaaflarını kullanarak pekiştirir. Memurları ağırlamak için düzenlediği eğlenceler, bireysel hazdan çok, çıkar ilişkilerinin bir parçası olarak işlev görür. Bu eğlenceler, tüccarın memurları etkileme ve kendi menfaatlerini koruma stratejisinin bir aracı hâline gelir. Halk ise bu düzenin dışında kalan ancak onun etkilerini hisseden bir topluluk olarak sunulur. Böylece hikâye, tüccar-memur ilişkileri üzerinden sistemin çarpıklığını eleştiren bir bakış açısı ortaya koyar.

Müezzinoğlu’nun tasviri, onun statüsünü ve karakterini fiziksel detaylar aracılığıyla belirgin bir şekilde gösterir:

“Yokuşun altından gelen rüzgârla uçları sallanan mendil, Müezzinoğlu’nun rakıyla morarmış yanaklarını döğüyordu. Sırtında dirsekleri birkaç defa yamanmış meşin bir ceket vardı. Yeleğinin yukarı cebinden dökülen dört katlı büyük bir altın köstek, atın adımlarına uyarak iri göbeğini dövüyordu. Kaba etlerine dayandığı elinde kalın bir altın yüzük, parmaklarındaki siyah kıllar arasında sarı sarı pırıldıyordu. Bütün dişleri altındandı. Dudakları açıldığı zaman sarı bir ışık bu ağza iğrenç bir mana dolduruyordu.” (Bilbaşar, 1975, s. 321)

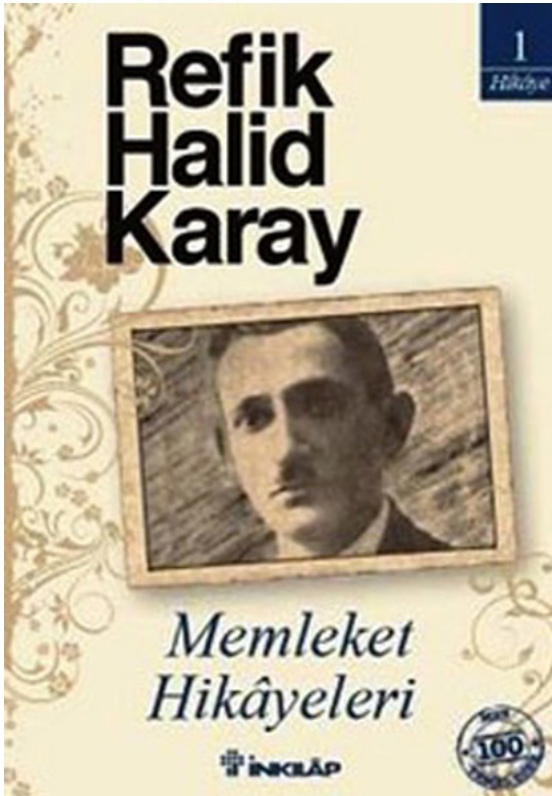
Bu tasvir, Müezzinoğlu’nun ihtişamlı fakat aynı zamanda itici bir kişi olduğunu vurgular. “Altın köstek, altın yüzük, altın diş” gibi öğeler onun maddi gücünün altını çizirken “morarmış yanak, yamanmış ceket, siyah kıl, iğrenç bir mana” gibi nitelikler, bu zenginliğin estetikten uzak, hatta rahatsız edici bir yön taşıdığını gösterir.

Müezzinoğlu, köylülerin tarlalarını ucuza satın almak ve motorcuları kendine bağımlı hâle getirmek için onlara çeşitli hediyeler dağıtır. Motorlarına benzin, çocuklarına elbise, kızlarına çeyizlik gibi hediyelerle halkın güvenini kazanmaya çalışırken, aslında çıkar odaklı ve ikiyüzlü bir strateji izler. Hediyeler, halkı onun etrafında toplarken aynı zamanda bu durum kasabadaki çıkar ilişkilerinin ne denli derin ve yaygın olduğunu gözler önüne serer.

Köyleri dolaşarak yardımlarda bulunan Müezzinoğlu, sel ve sıtma gibi felaketlerle mücadele eden köylüler için hükûmetten daha etkili bir figür hâline gelir. Köylüler, devletin sağlamakta yetersiz kaldığı desteği Müezzinoğlu'ndan gördüklerine inanarak ona büyük bir minnet duyarlar. Özellikle sel nedeniyle mahsul alamayan köylülerin zor durumda olduğunu fark eden Müezzinoğlu, sözde yardımsever bir tavır takınarak dere boyundaki tarlaları satın almayı teklif eder. Borçlarını kapatma umuduyla bu teklifi kabul eden köylüler, dualarla tarlalarını satarlar ancak gerçekte, Müezzinoğlu çok düşük fiyatlarla yüzlerce dönüm araziye ele geçirir. Bu süreçte, tapu dairesi köylüler için her fırsatta işleri ağırdan alan, bürokratik engeller çıkaran bir kurumken Müezzinoğlu için olağanüstü hızla çalışan bir mekanizmaya dönüşür. Böylece hikâye, bireysel çıkarların sistemle nasıl iç içe geçtiğini ve güç sahiplerinin devlet mekanizmalarını kendi lehlerine nasıl işlettiklerini eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyar.

Hikâyede, devletin köylünün sorunlarına kayıtsız kalışı sert bir eleştiriye dönüşür. Köylüler, çaresizlik ve eğitimsizlik içinde Müezzinoğlu'nun niyetini anlamadan onun yardımseverliğine inanır ve istimlak sonrası onun elde ettiği kazancı, "Tanrı yürü kulum dedi mi taşlar altın olur" (Bilbaşar, 1975, s. 331) şeklinde yorumlar. Bu ifade, köylülerin yaşadıkları adaletsizliği sistematik bir sorun olarak değil, kaderin ya da ilahi bir düzenin sonucu olarak görmelerini yansıtır.

Bilbaşar, "Cevizli Bahçe"de, yalnızca bireysel bir çıkar hikâyesi anlatmaz; aynı zamanda devletin işleyişindeki aksaklıkları, köylülerin güçsüzlüğünü ve bu düzenin nasıl bir sömürü mekanizmasına dönüştüğünü ele alır. Yazar, köylülerin içinde bulunduğu çaresizliği eleştirirken onların bu hileli düzene farkında olmadan boyun eğmesini de toplumsal gerçekçi bir yaklaşımla sergiler. Bu şekilde hikâye, bireysel çıkar çatışmalarını aşarak daha geniş bir sistem eleştirisine dönüşür.



"Şeftali Bahçeleri"nde halktan kopuk, bürokrasinin çarkları arasında kaybolmaya müsait memurun değişimi söz konusuysa "Cevizli Bahçe"de memurlar, zaten bu yozlaşmış düzenin bir parçası olarak çizilir. Yeni gelen bir bireyin bu çarka nasıl uyum sağladığından ziyade, sistemin hâlihazırdaki işleyişi gözler önüne serilir. "Cevizli Bahçe"deki tüccar Müezzinoğlu hikâye boyunca belirgin bir değişim geçirmez. Hikâyenin başından itibaren çıkarlarını korumak ve güç elde etmek için çevresindeki memurları ve kaymakamı etkilemeye çalışan bir kişidir. Tüccarın kasaba hayatına etkisi büyüktür ancak kasabanın onun üzerinde bir dönüştürücü etkisi olduğu görülmez. Tüccar zaten kendi çıkarlarını gözetken, pragmatik bir karakterdir ve hikâyenin sonuna kadar aynı şekilde kalır. Tüccarın değişmeden kalması, onun kasaba hayatındaki çıkar ilişkilerini ne kadar ustalıkla kontrol ettiğini ve bu

çevrenin onun kişiliği üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu vurgular. “Şeftali Bahçeleri” kasabanın birey üzerindeki yozlaştırıcı etkisine odaklanırken, “Cevizli Bahçe” bireyin kasabayı nasıl bir çıkar aracı olarak kullandığını gösterir. Bu yönleriyle her iki hikâye de realist bir çerçevede kasaba yaşamının sosyal dinamiklerini sorgular. Ancak Bilbaşar, bireyin kişisel dönüşümünden çok, kasaba düzeninin yapısal sorunlarına odaklanır; böylece hikâyesi bireysel değil, toplumsal bir eleştiriyi merkeze alır.

4. BİR KAÇIŞ VE EĞLENCE MEKÂNI OLARAK BAHÇELER

“Şeftali Bahçeleri” hikâyesinde bahçe, memurların gündelik hayatın monotonluğundan uzaklaşıp eğlenmek amacıyla gittikleri bir mekân olarak tasvir edilir. Burası, onların rutin iş yaşamından sıyrılıp bireysel haz ve keyif peşinde koştuğu bir kaçış noktasıdır. “Kasabanın çocuk çığlığıyla dolu, gübre kokulu kızgın sokaklarından kurtulanlara bu kuytu, loş, rayihalı yerler ne tatlı gelirdi. ” (Karay, 2009, s. 38) cümlesinde kasabanın sıkıntılı atmosferi ile bahçenin huzurlu yapısı arasındaki zıtlık vurgulanır. Bu zıtlık, kasabanın sıkıcı gerçekliği karşısında bahçenin âdeta bir sığınak işlevi gördüğünü gösterir.

Bahçenin “tatlı ve hoş kokulu” atmosferi pastoral bir huzur çağrışımı yaratırken bu huzurun ardında yozlaşmış bir yaşam biçimi şekillenir. Yazar, bahçelerin bu niteliği üzerinden bireysel keyiflerin toplumsal sorumlulukların önüne geçmesini eleştirir. Doğanın sunduğu güzellik, bir anlamda, memurların ahlaki çöküşüne zemin hazırlayan bir unsur hâline gelir.

Öte yandan “Cevizli Bahçe” hikâyesinde bahçenin işlevi ve anlamı farklıdır. Tüccar Müezzinoğlu, bahçenin fiziksel ve sosyal imkânlarını kasabanın otorite figürleri olan kaymakam ve memurları eğlendirmek için kullanır. Burada bahçenin doğal güzelliği, estetik bir unsurdan öte, tüccarın çıkarlarını gözetken stratejik bir araca dönüşür. Gündüzleri kır kahvesi, geceleri açık hava gazinosu olarak kullanılan bahçe, kasabanın en önemli eğlence merkezi hâline gelir.

Her iki hikâyede de bahçeler eğlence mekânı olarak yer alsa da bu eğlencenin doğası ve altında yatan anlamlar farklıdır. Şeftali bahçeleri, memurların bir araya gelip rakı içerek, sohbet edip gazeller okuyarak keyif aldığı bir ortam sunar. Bu tür bir eğlence anlayışı, memurların toplumsal görevlerini ihmal ederek bireysel zevklerini öne çıkardığını, dolayısıyla ahlaki bir çöküşü göstermektedir.

“Cevizli Bahçe”de ise eğlence, bireysel hazdan çok bir güç stratejisine dönüşmüştür. Tüccar, bahçede düzenlediği ziyafetlerle memurlar ve kaymakam üzerinde nüfuz kurarak kendi çıkarlarına hizmet eden kararlar aldırır. Burada eğlence, tüccarın iktidar üzerindeki gücünü pekiştiren bir araçtır. Bahçe, pastoral bir kaçış mekânı olmaktan çıkıp, toplumsal düzenin çıkar ilişkileri etrafında şekillendiği bir alan hâline gelir.

Sonuç olarak her iki hikâyede de bahçeler, kasaba hayatının sosyal, ekonomik ve ahlaki dinamiklerini yansıtan önemli mekânlar olarak karşımıza çıkar. Şeftali bahçesi, bireylerin toplumsal sorumluluklardan kaçıp kişisel zevklerine yöneldiği bir yozlaşma simgesi olurken, cevizli bahçe, güç ilişkilerinin ve çıkar mücadelelerinin keskinleştiği stratejik bir alan işlevi görür. Yazarlar, bahçeler aracılığıyla bireysel hazzın toplumsal yozlaşmayla nasıl iç içe geçtiğini ve eğlencenin iktidarın hizmetindeki rolünü eleştirel bir bakış açısıyla sergiler. Böylece her iki hikâyeye de kasaba düzeninin çelişkilerini görünür kılar ve derin bir toplumsal eleştiri sunar.

5. SOSYAL VE SİYASİ GÜÇ MEKÂNI OLARAK BAHÇELER

“Şeftali Bahçeleri” hikâyesinde kasabanın sosyal ve siyasi yapısı, yerel hiyerarşi ve memurların yozlaşması üzerinden ele alınır. Şeftali bahçesi, yalnızca bir eğlence alanı değil, aynı zamanda memurların toplumsal rollerini nasıl yozlaştırdığını simgeleyen bir mekândır. Bu bahçeler, halkın yöneticilere hizmet etmek zorunda olduğu bir düzen içinde, bireysel ve toplumsal çürümüşlüğü aynası hâline gelir: “Bütün kasaba, memurlarının zevkine hizmetle mükellefti. Günlere uzak köylerden jandarmalar, şöhretli zağarlar getiriyorlar, kış için tavşan avına tazılar peyliyorlardı. Bu mükemmel bir damat hayatıydı.” (Karay, 2009, s. 47).

Hikâyede memurların yozlaşması ve halk üzerindeki tahakkümü, bahçelerin sunduğu eğlence kültürü üzerinden aktarılır. Yönetici sınıf, asli görevlerini unutmuş, devlet işleyişi bireysel keyiflerin gölgesinde kalmıştır. “Burası Anadolu’nun Sadabat’ı idi.” (Karay, 2009, s. 39) cümlesi, Osmanlı’nın son dönem yöneticilerinin bu bahçelerde eğlenceye dalarak sorumluluklarından uzaklaştığını vurgular. Memurların edebiyat ve tasavvuf sohbetleriyle süslenen hayatları, idari işlevini kaybetmiş bir yönetici sınıfının portresini çizer.

Yeni atanan yazı işleri müdürünün mesai saatlerinde devlet dairesinin tamamen boşalmasına duyduğu şaşkınlık, kasabanın yerleşik düzenine yabancı bir gözün idari boşluğu fark etmesini sağlar. Memurların neşeyle, âdeta bir tören havasında bahçelere gitmesi, buranın yalnızca bireysel hazların değil, aynı zamanda yozlaşmış güç ilişkilerinin de merkezi hâline geldiğini gösterir.

Bahçelerin aynı zamanda sosyal hiyerarşiyi ve siyasi ilişkileri belirleyen bir güç alanına dönüşmesi, kasabanın ahlaki sınırlarını belirsizleştirir. Mutasarrıflar ve nüfuzlu kişiler için burası yalnızca bir eğlence mekânı değil, aynı zamanda onların iktidarını pekiştirdikleri ve güç ilişkilerini sergiledikleri bir sahnedir. Doğanın sunduğu bu ortam, bireysel hazlarla toplumsal çöküşün iç içe geçtiği bir alana dönüşerek Osmanlı bürokrasisinin liyakatten uzak yapısını gözler önüne serer.

“Cevizli Bahçe”de sosyal ve siyasi güç unsuru olarak bahçenin kullanımı, Müezzinoğlu’nun bahçesi üzerinden verilir. Zengin ve nüfuzlu bir tüccar olan Müezzinoğlu, kazandığı başarıları bahçenin etkisine bağlar. “Cevizli Bahçe bu kâtip! Cevizli bahçeler olmasa işler yürür mü?” (Bilbaşar, 1975, s. 322) ifadesi, bahçenin yerel düzende sahip olduğu merkezî rolü açıkça ortaya koyar. Cevizli bahçe, sadece fiziksel bir yer değil, karakterlerin çıkar ilişkilerini ve toplumsal yapıyı anlamamıza yardımcı olan sembolik bir ögedir. “Cevizli bahçeler olmasa işler yürür mü?” sorusu, kasaba ve yerel yönetimlerin işleyişinin çıkar etrafında döndüğünü vurgular. Bahçeler, kasaba halkının ve düzenin devamlılığını sağlayan unsurlar hâline gelmiştir.

Cevizli bahçenin kasaba hayatındaki merkezî rolü, hikâyedeki şu sözlerle net bir şekilde ifade edilir: “İbrahim babam ‘hükumat gapısı, çarşı gapısı, cami gapısı ve de hapishane gapısı Cevizli Bahçeye açılır Üsen!’ derdi. ‘Amanın bu gapılara göz kulak ol oğul! Bahçaya gelen gidenüy eysik olmasın. Kundüzün mevlit okutup hevla dağıttın mı, gece gadun oynatmazsan ocağımın daşı tepene çöksün’ derdi.” (Bilbaşar, 1975, s. 322-323). Bu sözler, cevizli bahçenin sadece fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda kasabanın güç, ticaret, din ve adalet gibi dört temel unsurunun kesişim noktası olduğunu gösterir. “Hükumat gapısı, çarşı gapısı, cami gapısı ve hapishane gapısı” ifadesi, cevizli bahçenin kasaba halkının yaşamında ne kadar önemli bir rol oynadığını açıkça ortaya koyar.

Cevizli bahçe, aynı zamanda toplumsal normların nasıl dengelendiğini gösteren bir alan olarak dikkat çeker. “Mevlit okutup helva dağıtmak” ve “gece gadun oynatmak” gibi eylemler, gündüzün dindarlığını ve hayır işlerini, gecenin eğlencesiyle birleştirerek kasaba kültüründeki dinî ve dünyevi yaşam arasındaki dengeyi temsil eder. Bu dinamik, *Yeşil Gölge* romanındaki şu tasvirle daha da derinleşir:

“Çarşı semtinde, Gölbucağı’ndaki bahçelerin bir parçası gibi görünen Müezzinoğlu’nun Cevizli Bahçe’si yarımadanın en yeşil, en canlı köşesidir. Cevizli Bahçe’nin büyük kapısı çarşı meydanına açılır. Hükûmet konağı ile cami de tam Cevizli Bahçe’nin karşısına düşer. Cevizli Bahçe’nin bir ucu ırmağa dayanır. Irmağın kıyısındaki iskelede küçük bir sandal Müezzinoğlu’nun Cevizli Bahçe’sini Gölbucağı’na büyük bir köprüden çok daha güvenle bağlar.” (Bilbaşar, 1970, s. 17).

Bu tasvir, cevizli bahçenin hem fiziksel hem de toplumsal bir bağlantı noktası olduğunu vurgular. Bahçenin etrafındaki mekânlar, yalnızca Müezzinoğlu’nun gücünü değil, aynı zamanda kasabanın genel düzenindeki çıkar ilişkilerini de belirginleştirir.

“Cevizli bahçe”, Müezzinoğlu’nun kasabadaki statü ve gücünün önemli bir simgesidir. Kasabanın ileri gelen memurları ve dışarıdan gelen önemli misafirler, genellikle Müezzinoğlu tarafından bu bahçede ağırlanır. Bahçe, yalnızca bir mülk olmanın ötesinde, Müezzinoğlu’nun toplumsal konumunu sağlamlaştırdığı önemli bir alandır.

Hikâyede kasabanın sosyal ve siyasi yapısı ve yerel güç sahipleri ile merkezî otorite arasındaki ilişkilere odaklanılır. Kaymakam, jandarma komutanı ve hâkim gibi merkezî otoriteyi temsil eden figürler, tüccar Müezzinoğlu’nun cevizli bahçesine davet edilerek eğlence meclislerine katılır. Bu davetler, yerel güç sahiplerinin merkezî otoriteyle ilişkilerini güçlendirme ve meşruiyet sağlama çabalarını yansıtır.

Cevizli Bahçe, yalnızca bir dinlenme veya eğlence alanı değil, aynı zamanda Müezzinoğlu’nun iktidarını pekiştirdiği ve siyasi ilişkilerini yönettiği bir güç mekânı olarak öne çıkar. Bahçede düzenlenen eğlenceler ve ziyafetler, halkla devlet arasındaki mesafeyi kapatmaktan çok, bireysel çıkarların güçlendiği bir zemine dönüşür. Müezzinoğlu’nun yeni yöneticileri ağırlama gerekliliği hissetmesi, bahçenin yerel toplumsal hiyerarşide bir prestij sembolü hâline geldiğini gösterir.

Fen memurunun, cevizli bahçeyi kaymakamla ilişkilerde bir koz olarak kullanması ve bahçenin sosyal prestij aracı olarak işlev görmesi, yerel güç sahipleri ile merkezî otorite arasındaki çıkar temelli iş birliğini gözler önüne serer. Hikâyede kaymakam, gücü elinde tutan birisi olarak tasvir edilmiştir:

“Kaymakam Müezzinoğlu’ndan yanaydı. Bu, hükûmet Müezzinoğlu’yla birlik demektir. Hükûmatla dost geçinen eloğlunun sırtı yere gelmezdi. Müezzinoğlu, ceviz dibinde kaymakamın kulağına eğilip bir gözünü kırptı mı hükûmat Müezzinoğlu’nun hesabına çalışırdı. O zaman kim gelirse gelsindi. Kaymakam hükûmat konağında Azrail kesilirdi. Kaymakamın çatık kaşları, gürültülü öksürüğü hademeleri de zebani kılığına sokardı.” (Bilbaşar, 1975, s. 321-322).

Kaymakamın otoriter tutumu vurgulanarak bir korku atmosferi oluşturulur. Onun çatık kaşları ve öksürüğü, bir tür “Azrail” metaforuyla bütünleşmiş ve bürokrasinin halk üzerinde nasıl bir baskı unsuru olarak algılandığını belirgin hâle getirmiştir. “Hademelerin zebaniye dönüşmesi” ve memurların paniklemesi, bu korkunun kasabadaki küçük toplumsal düzeni nasıl şekillendirdiğini belirginleştirir.

Müezzinoğlu, kazandığı zenginliği yalnızca bir ekonomik üstünlük olarak değil, aynı zamanda toplumsal statüsünü pekiştirmek için bir araç olarak kullanır. İstimlakten kurtulduktan sonra “cevizli bahçe”yi restore ettirerek burayı âdeta bir güç ve itibar sembolüne dönüştürür. İstanbul’dan özel bir bahçıvan getirterek düzenlemesi, nadide çiçekler ve nar ağaçları diktirmesi, havuzu büyütmesi ve rüzgârla işleyen modern bir su tulumbası ekletmesi, onun statüsünü kasaba halkının gözünde daha da yüceltir. “Başarıların tümü Cevizli Bahçe’nin eseri olduğundan Müezzinoğlu kadirbilirlik gösterdi.” (Bilbaşar, 1975, s. 333) ifadesi ise bahçenin onun yaşamındaki merkezî rolünü ve sahip olduğu zenginlikle kurduğu bağın güçlü bir yansımasını ortaya koyar.

Müezzinoğlu, kızını hükûmet doktoru ile evlendirir ve “cevizli bahçe”de gösterişli bir düğün düzenler. Kasaba halkı böyle bir düğünü ilk kez gördüklerini söyleyerek Müezzinoğlu’nun zenginliğini konuşur. Bu durum, cevizli bahçenin bir mekân olmaktan çıkarak Müezzinoğlu’nun zenginleşme hikâyesinin simgesi hâline geldiğini gösterir. Bahçe hem onun kişisel yükselişini hem de halkın bu yükselişe duyduğu hayranlığı yansıtır.

Gösterişli düğün, Müezzinoğlu’nun toplumsal prestijini artırma çabasının bir parçasıdır. Kasaba halkının bu olayı övgüyle dile getirmesi, zenginliğin ve statünün toplumdaki belirleyici rolünü vurgular. Halk, Müezzinoğlu’nun serveti karşısında etkilenir ve bunu sorgulamaktan çok kabullenici bir tutum sergiler. Bu tavır, yazarın ekonomik ve sosyal güç dengesizliklerini eleştiren yaklaşımını belirgin hâle getirir.

“Cevizli Bahçe” hikâyesinde Müezzinoğlu, ırmakta boğularak hayatını kaybederken, *Yeşil Gölge* romanında bahçenin yıkılacağı haberini aldığı telgraf sonrası felç geçirir ve evinde çıkan yangında ölür. Bu durum, yazarın kötüyü cezalandırma biçiminde bilinçli bir tasarrufta bulunduğunu düşündürmektedir. Hikâyede Müezzinoğlu yalnızca boğulma ile cezalandırılırken romanda onun acı çekme süresi uzatılmış ve ölüm daha trajik bir hâle getirilmiştir. Önce felç geçirerek hareket edemez hâle gelmesi, ardından yangında ölmesi, yazarın adım adım artan bir ceza tasarladığına işaret etmektedir. Bu anlatım tercihi yazarın kötüyü daha ağır bir şekilde cezalandırma eğilimini gösterdiği gibi toplumsal eleştirisini daha güçlü bir biçimde vurgulamak istediğine de işaret edebilir. Aynı zamanda Bilbaşar’ın hikâyeden romana geçiş sürecinde temayı genişleterek yeniden ele alması, söz konusu eleştirinin unutulmaması ya da daha derinlemesine işlenmesi amacını taşıyor olabilir.

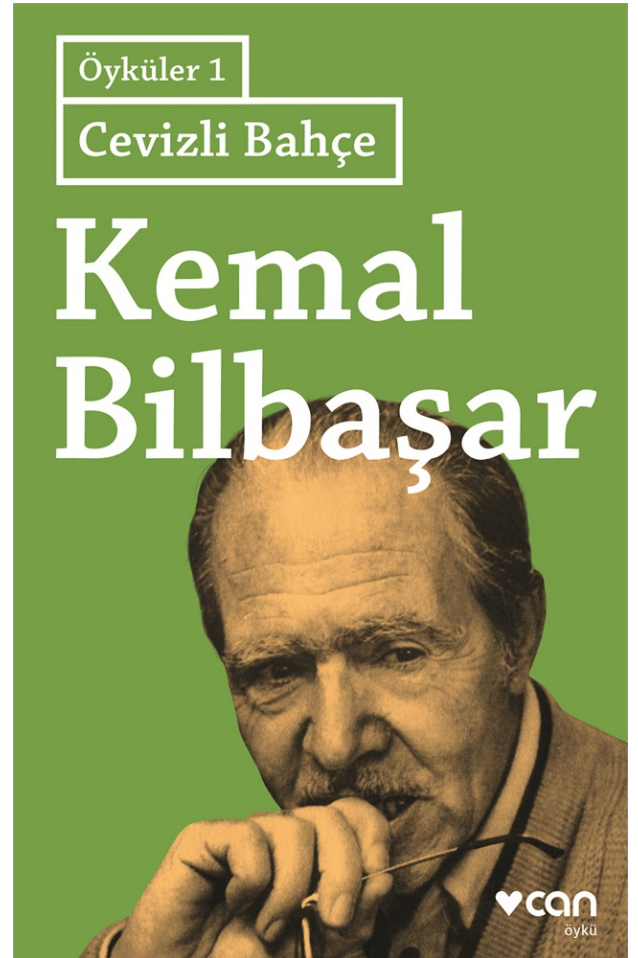
Müezzinoğlu öldükten sonra bahçenin geldiği son durum ise romanda şu şekilde aktarılır: “Cevizli Bahçe ya... Kasabanın göbeğine çöreklenip yatan o koskoca bahçe gayri sizlere ömür... Valilerin, kaymakamların, hatırlı kişilerin içip eğlendikleri o koskoca bahçe köklenecekmiş.” (Bilbaşar, 1970, s. 392). Bu ifadeler, yalnızca Müezzinoğlu’nun gücünün sona erdiğini değil, aynı zamanda onun temsil ettiği düzenin de çöküşünü simgeler. Hikâyenin 1940’taki ilk versiyonunda Müezzinoğlu’nun ölümünden sonra bahçe istimlak edilir ve elektrik fabrikası yapılması planlanır ancak fabrika kurulamaz ve bahçe kaderine terk edilir. 1975’teki versiyonda ise bahçeyi Müezzinoğlu’nun doktor damadı devralır ve burayı eski görkemini aşacak şekilde işletir. Damadın politik kariyer yaparak milletvekilliği ve bakanlığa kadar yükselmesi, bireylerin iktidar ilişkilerinden nasıl faydalandıklarını ve bu ilişkilerin yeni bir düzende nasıl şekillendiğini gösterir.

Hikâyenin ilk hâlinde Müezzinoğlu'nun ölümünün ardından bahçenin istimlak edilmesi, onun temsil ettiği düzenin de sona erdiğini gösterirken 1975'teki versiyon, bireysel zenginlik ve iktidarın sürekliliğini vurgular. 1940'taki son, toplumun yeniden inşasına ve düzelme umuduna işaret ederken; 1975'teki son, bu tür umutların yersiz olduğunu, güç ilişkilerinin değişmeyeceğini ifade eder.

Müezzinoğlu'nun ölüm şekli, doğanın insan üzerindeki üstünlüğünü ortaya koyar. Sel sularının karşısında itibarın bir anlamı olmaması, insanın sınırlılıklarını çarpıcı şekilde gözler önüne serer. Ölümünün ardından kasabadaki farklı tepkiler de onun toplumsal algısını yansıtır: Küçük esnaf, Müezzinoğlu'nun ölümüyle rekabetten kurtuldukları için sevinirken, köylüler ve motor kaptanları onu "velinimet" olarak anıp yas tutar. Bu farklı algılar, sınıf temelli bakış açısının hikâyede ne kadar güçlü olduğunu kanıtlar.

1940'taki umut dolu son, adalet ve eşitlik fikrini ön plana çıkarırken, 1975'teki ironi yüklü son, bireysel servetin ve gücün nesilden nesle aktarılmaya devam ettiğini vurgular. Damadın, babasının mirasını ekonomik ve politik açıdan ileri taşıması, değişen düzenin yalnızca farklı aktörlerle sürdüğüne işaret eder. Hikâyenin 1975'teki versiyonunda eklenen "Kırk altıya dek Cevizli Bahçe'nin saltanatı tüm görkemiyle sürdü. ... Kırk sekiz sonbaharında Müezzinoğlu kâhyasıyla birlikte köylerde birikmiş alacaklarını toplamaya çıkmıştı." (Bilbaşar, 1975, s. 333) cümleleri ise tarihsel bir vurgu, Demokrat Parti'nin yükselişi ve 1946 sonrası Türkiye'deki siyasal dönüşümlere bir gönderme niteliği taşır.

Yazarın iki versiyon arasındaki değişikliklerle, düzenin yalnızca bireyler aracılığıyla değil, toplumsal yapıların sürekliliği yoluyla da varlığını sürdürdüğüne dikkat çektiği söylenebilir. Yazar, toplumsal sistemin bireylerden bağımsız şekilde işlediğini ve değişen düzenlerin aynı güç ilişkilerini koruduğunu eleştirir. Doğa, Müezzinoğlu'nu alt etse de onun düzeninin devam etmesi, toplumsal yapıların ne kadar derin köklere sahip olduğunu çarpıcı bir şekilde sergiler. Özellikle damadın hikâyeye eklenmesi, değişen düzenin aslında bireylerin ve sistemin temel yapısını dönüştürmediğini vurgulayan güçlü bir toplumsal eleştiridir. Müezzinoğlu'nun doğa aracılığıyla ortadan kaldırılması dikkat çekicidir. Hikâyede kötü bir figürün doğa tarafından yok edilmesi, insan eliyle gerçekleşen bir adalet mekanizması yerine daha geniş, evrensel bir düzenin işleyişine işaret eder. Yazarın, doğa olaylarını yalnızca fiziksel bir güç olarak değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal süreçlerin bir



simgesi olarak kurguladığı düşünülebilir. Sel sularının Müezzinoğlu'nu alıp götürmesi, bir yandan onun maddi gücünü ve birikimini anlamını yitiren unsurlar hâline getirirken, diğer yandan babası din adamı olan ve bunu kendi ilişkilerinde kullanan bir figürün bu tarz bir yok oluşa maruz bırakılması, inanç ve otorite ilişkileri üzerine de düşündürmektedir. Bu noktada, yazarın doğayı bir adalet mekanizması olarak kullanması, onun bilinçli bir tercihi olarak değerlendirilebilir. Değişimin yalnızca kişiler düzeyinde yaşandığını vurgulamak adına, doğanın müdahalesi, düzenin dönüşümünü değil, sürekliliğini daha çarpıcı biçimde gösteren bir unsur hâline gelmiştir. Aynı şekilde, damadın eğitilmiş bir birey olmasına rağmen düzenin işleyişini değiştirmemesi, eğitimin her zaman dönüşüm yaratmadığı ve bireysel değişimin sistemin sürekliliğini kırmak için yeterli olmadığı yönünde bir eleştiri olarak da okunabilir.

Her iki hikâyede de bahçeler, sadece birer mekân değil, aynı zamanda toplumsal yapının ve ilişkilerin sembolik bir yansımasıdır. “Cevizli Bahçe”de tüccar Müezzinoğlu, bahçesini merkezî otoriteyle ilişkilerini güçlendirmek ve yerel hiyerarşide prestij kazanmak için bir araç olarak kullanırken, “Şeftali Bahçeleri”nde memurlar, halkın hizmetine adanması gereken bir otoriteyi kendi zevkleri uğruna yozlaştırır. Bu iki hikâyede de bahçeler, bireylerin ahlaki ve toplumsal yozlaşmasını gözler önüne sererken yazarların farklı yaklaşımlarını belirgin hâle getirir. Refik Halit Karay'ın bireysel yozlaşmayı merkeze alan realist anlatımı, Kemal Bilbaşar'ın toplumcu gerçekçi perspektifiyle birleşerek dönemin toplumsal sorunlarına edebiyat üzerinden bir eleştiri sunar.

6. BAHÇELER ÜZERİNDEN İNSAN-TABİAT İLİŞKİSİ

Karay, “Şeftali Bahçeleri” hikâyesinde tabiatın güzelliklerini tasvir ederek okuru pastoral bir dünyaya taşır. Şeftali bahçelerinin yemyeşil dokusu, dallardaki canlı meyvelerin parlak renkleri ve etrafa yayılan ferahlatıcı kokular, kasabanın güzelliğini vurgulayan bir atmosfer oluşturur. Hikâyenin başındaki şeftali bahçeleri tasviriyle oluşturduğu atmosfer, idealist bir memurun rahatını düşünen bir insana dönüşmesine zemin hazırlar (Çağın, 2005, s. 75). R. Halit, bu hikâyede çevre ve mekân tasvirlerine ayrıntılı bir şekilde yer vererek okuyucuyu kasabanın rehavete sürükleyen atmosferine çeker; bu anlatım tarzında Maupassant'ın etkisi hissedilir (Çağın, 1998, s. 85). Ancak bu pastoral yüzeyin ardında, yozlaşma ve bireylerin içsel çelişkileri yavaş yavaş gün yüzüne çıkar. Mehmet Kaplan, bu hikâyeyi tahlil ederken bazı yerlerde tabiatın etkisini insanın uyuşturucu maddelere alışmasına benzetir. Yazar, bahçenin dokusunu, renklerini ve kokularını kullanarak tabiatın bir resmini çizer. Kaplan, bu anlatımı “duyular üslubu” olarak adlandırır. Şahıslar dünyayı koku, dokunma, görme duyularıyla algılar. Bu gözümüzün önünde âdeta bir tablo oluşturur (Kaplan, 1997, s. 96). Bu ayrıntılı tasvirler, yalnızca mekânın cazibesini değil, aynı zamanda insanın doğayla kurduğu estetik bağı da yansıtır.

Âgâh Bey'in “tabiatın güzelliğinden bu kadar çekingen durmak saçmaydı” (Karay, 2009, s. 44) ifadesi, onun doğa ve insan ilişkisine dair içsel çatışmasını görünür kılar. Doğanın cezbedici güzellikleri ve kasabadaki memurların bu güzellikler etrafında şekillenen eğlenceleri, onun içsel direncini zayıflatır. Bu noktada, doğanın sunduğu güzelliklere kayıtsız kalmanın anlamsız olduğunu düşünerek aslında içten içe arzuladığı bu sosyal etkinliklere katılmak için kendine meşru

bir gerekçe yaratır. Bu durum, insanın doğanın çekiciliğine karşı koyamamasını ve çevresel faktörlerin bireyin davranışlarını nasıl etkilediğini gösterir.

Şeftali bahçesi, hikâye boyunca hem huzur veren bir tabiat unsuru hem de toplumsal ve bireysel yozlaşmanın sembolü olarak karşımıza çıkar. Yazarın bu ikili yapıyı ustalıklı kurgulaması, insan-doğa ilişkisinin yüzeydeki güzellik ve derindeki çelişkilerle ne kadar karmaşık olduğunu yansıtır. Koku duyusu ise şeftali bahçesinin atmosferini tamamlayan en önemli unsurlardan biridir. Tatlı, cezbedici ve ferahlatıcı şeftali kokusu, bir yandan bahçenin çekiciliğini vurgularken diğer yandan hikâyedeki karakterlerin yozlaşmış iç dünyalarını ve bu pastoral güzelliğin ardındaki çürümüşlüğü bir örtü gibi saklar. Şeftali bahçesi hem karakterlerin kendilerini kaybettiği hem de ahlaki yozlaşmanın sahne aldığı bir alan olarak hikâyenin tematik derinliğini güçlendirir.

“Cevizli Bahçe” hikâyesinde ise doğa tasvirleri daha sınırlı bir biçimde sunulur. Bu durum, yazarın Çehov tarzı hikâyeyi benimsemesiyle de ilgilidir. Bahçe, tüccarın ekonomik başarısının bir sembolü ve toplumsal bağların bir parçası olarak hikâyede yer alır. Ceviz ağaçlarının buruk kokularıyla ağırlaşan atmosfer, kasabadaki boğucu havayı okuyucuya hissettirir. Bilbaşar, bu kısa ama etkili tasvirlerle fiziksel çevreyi karakterlerin ruh hâliyle ilişkilendirir. Doğanın ağırlığı ve kasveti, hikâyenin toplumsal eleştirisini destekleyen bir atmosfer oluşturur.

Hikâyede yer alan türkü ise doğa unsurlarıyla insan ruhunun buluştuğu bir diğer noktadır. “Kaldırılın kasveti, anam gamları hey” (Bilbaşar, 1975, s. 329) sözleri, bu boğucu havanın ardından gelen bir umut ışığını simgeler. Türkü hem hikâyenin atmosferini hareketlendirir hem de halkın toplumsal sıkıntılar karşısındaki direncini dile getirir. Bilbaşar, bu halk edebiyatı unsurlarıyla hikâyesine otantik bir dokunuş katarken, doğanın yalnızca bir dekor değil, insan ruhunun ve toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgular.

Her iki yazar da bahçeyi, insan ve doğa ilişkisini anlamlandırmak ve toplumsal yapıyı sorgulamak için bir alan olarak kullanır. Refik Halit Karay ve Kemal Bilbaşar’ın bahçe tasvirlerindeki temel fark, yazarların üslup ve odak noktalarındaki ayrışmadan kaynaklanır. Karay, doğayı hem estetik hem de dramatik bir unsur olarak kullanarak bireyin içsel dünyasına odaklanırken, Bilbaşar daha çok doğanın toplumsal ilişkilerdeki rolünü ve halkın kolektif kültürle kurduğu bağı ele alır. Bu bağlamda, şeftali bahçesi taşradaki bireylerin ahlaki ve toplumsal çelişkilerini, cevizli bahçe ise toplumsal eşitsizlikleri ve yerel düzenin insan yaşamındaki etkilerini yansıtan birer metafor hâline gelir. Her iki hikâye de, mekânı sadece bir arka plan değil, hikâyenin merkezinde yer alan bir anlatı unsuru olarak ele alır.

SONUÇ

Refik Halit Karay’ın “Şeftali Bahçeleri” 1919’da, Osmanlı’nın son dönemlerinde bireylerin yozlaşmasını siyasal ve toplumsal çalkantılar bağlamında ele alırken bireysel düzeyde ahlaki zayıflıklara odaklanır. Karay’ın, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na mensup biri olmasından hareketle buradaki tutumu İttihat ve Terakki zihniyetine eleştirel bir yaklaşım olarak da görülebilir. Hikâyede, idealist görünen İttihatçı kadroların zamanla keyfine düşkün ve yozlaşmış bireylere dönüşmesi dolaylı olarak eleştirilir. Osmanlı idareci sınıfının rahatına düşkünlüğü ve bunun birey üzerindeki

etkileri, bireysel yozlaşmanın sembolleri olarak dikkat çeker. Kasabanın yüzeydeki huzuru ve doğa güzellikleri ise bu yozlaşmayı gizleyen bir örtü hâline gelir.

Kemal Bilbaşar'ın "Cevizli Bahçe"si ise toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla yazılmıştır. 1940'ların toplumsal yapı eleştirisini yansıtan bu hikâyeye, bireylerin değil, sistemin yarattığı yozlaşmaya odaklanır. Tüccar, memur ve halk arasındaki çıkar ilişkileri, toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin ve yozlaşmanın kaynağı olarak sunulur. Müezzinoğlu'nun sahte iyilikseverliği ve güç oyunları, bireysel hırsların toplumsal düzen üzerindeki etkilerini gözler önüne serer.

Her iki hikâyede de bahçeler, toplumsal ve siyasal güç ilişkilerinin merkezî bir metaforu olarak kullanılır. Karay, şeftali bahçesini detaylı bir şekilde tasvir ederek bireysel yozlaşmayı sembolleştirirken, Bilbaşar cevizli bahçeyi sınıfsal eşitsizliklerin ve çıkar çatışmalarının bir göstergesi olarak işler. Doğa, her iki eserde de toplum ve birey arasındaki ilişkilerin bir yansımasıdır. Ayrıca, Karay'ın Anadolu'ya sürgün edilmesi ve Bilbaşar'ın öğretmen olması, onlara bu toprakların insanını ve yaşamını derinlemesine gözlemleme fırsatı sunmuş, kasaba yaşamına dair birinci elden edinilen zengin gözlemler eserlerine yansımıştır.

İki hikâyenin sonları, dönemlerin toplumsal meselelerine ve edebî eğilimlerine ışık tutar. Refik Halit yozlaşmaya realist bir üslupla yaklaşırken, Kemal Bilbaşar yozlaşmayı toplumcu gerçekçi bir perspektifle işler. "Şeftali Bahçeleri" haz ve keyif peşindeki memurlar üzerinden bireysel yozlaşmayı anlatırken, "Cevizli Bahçe" tüccarların ekonomik çıkarları için memurları kullanmasıyla sistematik yozlaşmayı vurgular.

Bilbaşar'ın "Cevizli Bahçe"si, kasaba düzeninin güç ilişkilerini, bireysel hırsların toplumsal etkilerini ve çıkar çatışmalarının yıkıcı sonuçlarını etkili bir şekilde yansıtır. Müezzinoğlu'nun sonu, bireysel hırsların trajediye dönüşmesini simgelerken, 1975'teki son, bireysel çıkarların toplumsal yapıda nasıl süreklilik kazandığına dair daha karamsar bir tablo çizer.

Sonuç olarak bu iki eser, farklı tarihsel ve edebî bağlamlarda yozlaşma temasını işlerken, doğa ve insan ilişkisini ele alarak bireysel ve toplumsal çatışmaların derinliklerine ışık tutar. Refik Halit'in hikâyesinde bahçeler, halkın memurların zevklerine hizmet eden bir mekânken Bilbaşar'ın anlatısında bahçeler, sınıfsal eşitsizliği ve bireysel çıkar çatışmalarını daha geniş bir perspektiften ele alır. İki eser arasındaki zamansal farklara rağmen, bürokrasi ve devlet yapısındaki yozlaşmanın değişmemesi, yüzeysel reformların sonuçsuz kaldığı eleştirisini gündeme getirir. Her iki hikâyeye de kasaba ve bahçeleri merkeze alarak toplumsal yapının eleştirisini etkileyici bir şekilde sunar.

KAYNAKÇA

Aktaş, Şerif (2004). *Refik Halit Karay*. Ankara: Akçağ.

Bağcı, Müberra (2023). *Kemal Bilbaşar Eğitime ve Sanata Adanmış Bir Hayat*. Ankara: Platanus Publishing.

Bağcı, Müberra (2024). *Bir Hikâyeci ve Romancı Olarak Kemal Bilbaşar*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayıncılık.

Bilbaşar, Kemal (1940). "Cevizli Bahçe". *Aramak*, (12), 9-19.

Bilbaşar, Kemal (1941). *Cevizli Bahçe*. İzmir: Yeni Yol Basımevi.

Bilbaşar, Kemal (1970). *Yeşil Gölge*. İstanbul: May Yayınları.

- Bilbaşar, Kemal (1975). *Cevizli Bahçe*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Çağın, Sabahattin (1998). "Refik Halid Karay'ın "Şeftali Bahçeleri ve Çehov'un "Bir Ülkü Adamı" Hikâyelerinin Mukayesesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (9), 81-86.
- Çağın, Şerife (2005). "Refik Halid Karay'ın "Eskici" Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (18), 69-81.
- Enginün, İnci (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hızlan, Doğan (1983). *Yazılı İlişkiler*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Hızlan, Doğan (2001.07.14). "Kasaba hayatın cenderesidir". *Hürriyet*.
- Kaplan, Mehmet (1997). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, Esra (2016). "1939-1945 Yılları Arası Türk Hikâyesinde Olumsuz Din Adamı Figürleri". *Dede Korkut*, (10), 29-42.
- Karay, Refik Halit (1918). "Şeftali Bahçeleri". *Yeni Mecmua*, 2 (49), 457-460.
- Karay, Refik Halit (2009). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Edebiyatta Değişibilim

Prof. Dr. Ünsal Özünlü

Günce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

Günce Yayınları

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

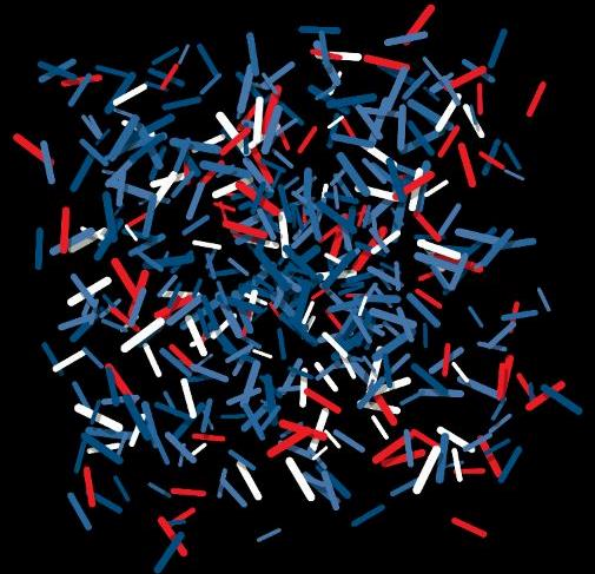


Günce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu



Günce Yayınları